

SOLDEVILA, Ferran (ed.): *Les quatre grans Cròniques, IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós*, revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol; Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2014; «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» XCVI.

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

Universitat Catòlica de València, Departament de Llengua i Literatura

josepantoni.aguilard@ucv.es

Amb l'aparició del present volum, es completa des de la Secció Històrico-Arqueològica el procés de *mise au point* de la clàssica obra de Ferran Soldevila, procés endegat amb la publicació del *Llibre dels feits* de Jaume I (2007; MSHA, LXXIII) i continuat amb la de les cròniques de Bernat Desclot (2008; MSHA, LXXX) i de Ramon Muntaner (2011; MSHA, LXXXVI).¹

Com s'esdevé en el cas dels volums precedents, l'aspecte més destacable del llibre que ens ocupa és el fet que tant el text editat com les anotacions de Soldevila han estat sotmesos a una revisió filològica (a cura del traspassat Jordi Bruguera) i històrica (a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol). Des del punt de vista filològic, la tasca del doctor Bruguera s'aprecia, sobretot, en les anotacions de tipus textual que acompanyen la crònica. Cal observar, en aquest sentit, que Soldevila va fer servir com a base de la seua edició el text establert en l'única edició crítica a l'abast de l'obra, la d'Amadeu Pagès, estampada a Tolosa del Llenguadoc en plena Segona Guerra Mundial (Pere III, 1942). Com és sabut, l'anàlisi de la tradició manuscrita del text efectuada per Pagès l'havia menat a concloure l'existència de dues redaccions de la crònica: una de primerenca, representada pel ms. 9/482 de la Real Academia de la Historia (designat tradicionalment amb la sigla A; vegeu BITECA, ManId 1794; i una altra de més tardana, representada pel ms. 212 de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València (designat amb la sigla C; BITECA, ManId 1114). Davant aquest fet, Pagès havia optat per fer servir com a base el text de la segona redacció, afegint en el mateix cos de l'edició i destacades tipogràficament —una solució, tot siga dit, no gaire agradosa als ulls del lector— les variants d'A, de vegades irrellevants, però d'altres no exemptes d'un cert interès, en respondre ben probablement a rectificacions i esmenes imputables a la voluntat expressa del monarca. Així, en preparar la seua edició, Soldevila va partir, com ha estat dit, del text de Pagès, i va donar en les seues notes una part molt significativa de les variants redaccionals apuntades pel filòleg nord-català. Doncs bé: la revisió duta a terme per Bruguera d'aquest tipus de notes ha tendit devers la simplificació, atès que, com ell mateix va indicar en un text reproduït a la nota editorial que precedeix l'obra, signada per dom Josep Massot i Muntaner, s'ha

1. Pel que fa a l'edició del *Llibre dels feits*, vegeu la ressenya d'Albert Hauf a ER, XXXI (2009), ps. 493-498. Quant a les de les cròniques de Desclot i de Muntaner, remet a la meua ressenya conjunta, publicada a ER, XXXIV (2012), ps. 641-648.

optat per donar en nota «aquelles variants d'A més extenses i de més importància per a la comprensió històrica del text» (p. 8).

En qualsevol cas, quantitativament i qualitativa, l'aportació més rellevant i innovadora del llibre s'observa sobretot, en la revisió de l'aparat de notes de caire històric duta a terme per Ferrer i Mallol. Aquesta tasca de revisió es tradueix, a grans trets, en tres tipus d'operacions: amplifícacions, addicions i correccions, representades tipogràficament entre claudàtors, a fi de distingir-les del comentari soldevilià. En el primer cas, la historiadora amplia una nota ja existent a l'obra original, aportant-hi informació nova i actualitzada que fa possible una millor comprensió del text, o remetent el lector a una bateria d'estudis on podrà ampliar coneixements sobre el punt anotat, una tasca que fa ben palès un pregoníssim coneixement del context històric dels fets relatats a la crònica, ultra un sòlid domini de la més recent bibliografia sobre el tema. Així, en aparèixer al text la primera al·lusió a un episodi de gran rellevància, Ferrer completa el comentari de Soldevila fent una actualització bibliogràfica sobre els aspectes fonamentals dels fets en qüestió: vegem, per exemple, la n. 59 (p. 43), a propòsit dels preparatius de Jaume II i Alfons el Benigne per a la conquesta de Sardenya («aquell dia mateix l'infant N'Anfòs, nostre pare, parà l'estendard a Barcelona per lo dit viatge de Sardenya», diu el passatge anotat):

59. Quan els reis o els infants prenen part en una empresa guerrera, paraven amb temps el seu estendard per a l'enrolament dels expedicionaris. [Sobre la conquesta de Sardenya: A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1952. Sobre la preparació política prèvia: V. SALAVERT Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*, Madrid, CSIC, 1956. Sobre el finançament de l'expedició: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Eumo Editorial / Universitat de Girona, 1995, p. 89-96 i ÍD., *Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista del regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)*, «Medioevo. Saggi e Rassegne», 20 (1996), p. 317-352. Sobre les peticions d'ajuda a l'Església per al finançament de l'empresa: À. FÀBREGA GRAU, *La dècima per a la conquesta de Sardenya en els pontificats de Bonifaci VIII i Benet XI*, a VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, p. 461-475. ÍD., *Ayuda económica de la Iglesia a Jaime II de Aragón para la conquista de Cerdeña*, «Anthologica Annuaria», 11 (1963), p. 11-46. M.T.F.]

Igualment, quan Soldevila introdueix una nota per identificar un personatge que tot just ha aparegut al text, Ferrer sol ampliar-la fent les remissions bibliogràfiques que són del cas, com es pot veure en la n. 58 (p. 43), relativa a les noces de Jaume II i Elisenda de Montcada a Tarragona el dia de Nadal de 1322 («e estant lo dit rei En Jacme a Tarragona, que pres per muller Dona Elisèn de Montcada, lo dia de Nadal [...]»):

58. Nadal de 1322. Elisenda de Montcada, la quarta muller de Jaume II, la reina de Pedralbes. [Sobre Elisenda de Montcada: J.E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 277-280 i 283-284 i *Biografía de Elisenda de Montcada*, «Regina de Pedralbes». Escrita para el acto de colocar su retrato en la Galería de Catalanes Ilustres, Barcelona, 1953. J.F. CABESTANY, *Aportació a la biografia de la reina Elisenda de Montcada*, a Martínez Ferrando, *archivero. Miscelánea de Estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asoc. Nac. de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 107-115. *Elisenda de Montcada: una reina lleidatana i la fundació del reial monestir de Pedralbes*, a cura d'E. BALASCH i F. ESPAÑOL, Lleida, Amics de la Seu Vella, 1997; dins d'aquest volum, cf. F. ESPAÑOL, *Un cert perfil d'Elisenda de Montcada*, p. 11-37. M.T.F.].

Convé remarcar, però, que les intervencions de Ferrer no es limiten ni de bon tros a aquest tipus de remissions o a donar unes poques pinzellades sobre aspectes puntuals. Ben al contrari: tot sovint amplifica la nota de Soldevila sobre un determinat personatge amb una detallada semblança biogràfica que, a més de la pròpia erudició, beu de les dades aportades per una extensa xarxa de fonts primàries (cronístiques i documentals) i secundàries. Així, a la n. 98 (p. 53), a propòsit del primer esment fet pel Cerimoniós a la figura d'un encara jove Bernat de Cabrera («En lo dit setge [de Càller] fon acordat que En Francesc Carrós, almirall, e els nobles En Ramon de Peralta e En Bernardí de Cabrera ab vint galees anassen en les parts de Pisa...»), que en l'avenir esdevindrà conseller àulic i almirall de les armades del rei, ens trobem la següent observació feta per Soldevila, acrescudada per Ferrer amb un bell i documentat retrat del personatge:

98. Apareix per primera vegada en la crònica aquest nom que després hi apareixerà tantes vegades i que tant sonarà en el regnat de Pere el Cerimoniós, privat com serà d'aquest rei. Ara el nom està en diminutiu (una altra forma n'és Bernardó), a causa de la juvenesa seva. Assistim als seus començaments, que són sobre el mar (ell serà almirall temps a venir, entre altres moltes coses). [Bernat de Cabrera (1298-1364), fill segon de Bernat de Cabrera, senyor de Montclús, i d'Elionor Yáñez, senyora d'Aguilar de la Frontera (Còrdova), esdevingué hereu, per mort del primogènit, del vescomtat de Cabrera, pervingut al seu pare, que no pertanyia a la branca primogènita. Es casà vers 1321 amb Timor de Fenollet, filla del vescomte d'Illa, que se'n separà el 1338. El 1323 participà en l'expedició a Sardenya i el 1336 ja figurava entre els consellers més íntims de Pere el Cerimoniós; el rei l'envià, amb altres consellers, a negociar amb Pere de Xèrica, enfrontat al rei i aliat amb la seva madrastra, la reina Elionor de Castella, però foren empresonats pel dit noble. El 1341 passà a Castella per participar en la guerra amb els benimerins del Marroc, dins de l'aliança que tots dos regnes havien lligat contra ells. Realitzà ambaixades entre tots dos reis sobre la guerra. Tornà de la presa d'Algesires el 1344; pocs mesos després era novament a Castella per reclamar l'herència de la seva mare i obtingué del rei castellà un senyoriu en compensació, que donà al seu fill segon Bernardí; el 1347 cedí el

vescomtat de Cabrera al seu fill Poncet, al qual ja havia concedit drets quan s'havia casat el 1341. Sembla que el pretès retir al monestir de Breda no és cert, malgrat que potser hi féu alguna estada ocasional, ja que era fundació dels Cabrera. El 1347 el rei Pere anà a cercar-lo perquè l'ajudés en l'enfrontament amb la Unió d'Aragó i des de llavors fou el seu conseller més influent i fou el curador del primogènit, l'infant Joan. Dirigí l'expedició a Sardenya el 1353 durant la guerra contra Gènova (1351-1362) i acompanyà el rei Pere en la de 1354; arran d'aquestes expedicions, redactà les «Ordinacions del fet de la mar», en què organitzà la marina catalana. Durant la guerra amb Castella dels Dos Peres, negocià la treva de 1357 i la pau de Deza-Terrer (1361); l'evolució desastrosa de la guerra i les divisions en el si de la noblesa propiciaren la formació d'un bàndol molt fort contrari a Bernat de Cabrera, al qual s'afegí la reina, i això portà al seu processament per traïció, a l'execució el 1364 i a la confiscació dels seus béns: A. ARRIBAS, *La conquista de Cerdeña*, p. 167. S. SOBREQÜÉS, *Els barons*, p. 119-120 i 163-170. E. CABRERA, *Bernat de Cabrera, Alfonso Fernández Coronel y la cuestión del Señorío de Aguilar*, «Anuario de Estudios Medievales», 19 (1989), p. 345-367. A. MARTÍNEZ GIRALT, *L'agitat retir monàstic del vescomte Bernat II de Cabrera*, «Quaderns de la Selva», 20 (2008), p. 43-59. M.T.F.]

Com ja ha estat dit, aquestes semblances biogràfiques són molt nombroses i enriqueixen substancialment la nostra lectura de la crònica: hom ho pot comprovar llegint, a tall d'exemple, les nn. 66 (p. 45, sobre l'almirall Francesc Carròs), 82 (p. 49, sobre Ramon de Peralta, primer comte de Caltabellotta), 129 (p. 61, sobre Bernat de Boixadors, heroi de la batalla de Lucocisterna), 152 (p. 66, sobre l'ambaixador Guillem Oulomar) o 809 (p. 246-247, sobre Lluís de la Cerda i els seus projectes de conquesta de les Illes Afortunades, és a dir, les Canàries).

En d'altres ocasions, Ferrer precisa la datació aportada per Soldevila, com podem comprovar a la n. 55 (p. 43), on es fa qüestió de les corts catalanes celebrades per Jaume II a Girona l'any 1321 («Lo rei En Jacme après venc a Gerona e aquí tenc cort general als catalans»), en les quals es va decidir de dur a terme la conquesta de Sardenya:

55. Estiu de 1321. [El rei fou a Girona entre el 19 de juny i el 19 d'agost de 1321: J.M. DEL ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 618-621 [...] M.T.F.]

Encara, d'altres amplificacions atenen més directament a l'hermenèutica del text editat. Podem trobar un exemple d'aquesta mena d'anotacions gairebé a l'inici de l'obra, al «Pròleg», en què Pere, per mitjà d'una sèrie de citacions i al·lusions bíbliques convenientment interpretades, se'ns presenta com un nou rei David que ha sabut superar gràcies a la misericòrdia divina tots els seus enemics. Resulta indefugible, quant a aquest passatge, assenyalar l'existència d'un error en el text editat que n'enfosqueix significativament el sentit, per tal com hom ha transformat un altre dels personatges veterotestamentaris amb els quals el rei es compara, Lot, a qui Abraham va salvar de l'aliança dels cinc reis (Gn 14, 1-17), en

el nom comú «lloc». Sembla tractar-se d'un error mecànic, originat durant el procés de picatge o conversió mitjançant escaneig del text emprat com a base de l'edició:

Perquè podem dir nós ab David aquella paraula que és escrita *I^o Regum, XVII°: Dominus eripuit me de ore leonis et de manu urci*, com Déu nos ha delliurat de la mà del rei de Castella, que era lleó devorant per sa mala condició e propietat, e per son senyal, com en sa bandera fa lleó, e de la mà de l'ors, qui és animal immune e significa persones envejoses e malicioses que per llur malícia se llevaren contra nós e nostre regne, dels quals la llarga bondat de Déu delliurà nós e a nostra casa. E així com altre *lloc [sic!]*, contra lo qual cinc reis eren convinguts, e ell fon delliurat per Abraham e la sua substància, *sicut habetur Genesi, XIV° cap.^o*, així nós de la mà del rei de Castella e poder del rei de Portugal, de Navarra, Anglaterra e de Granada [...] fom delliurats ab tota nostra substància del regne (p. 32).

En qualsevol cas, Ferrer (n. 10, p. 32) amplia el comentari de Soldevila a propòsit de la identitat dels reis coalitats i els altres enemics —lleons i óssos— a què Pere, com Lot, afirma haver-se enfrontat durant el seu regnat: aquests són, a més dels integrants de les Unions, els reis Pere I de Castella, Pere I de Portugal, Carles II de Navarra, Eduard III d'Anglaterra, el seu fill el Príncep Negre de Gal·les, i els reis de Granada Iússuf II, Muhammad V i Ismail II, aliats del rei castellà:

10. El rei de Portugal era també un Pere, cognomenat el Cruel, com el seu homònim castellà. El rei de Navarra era, com hem dit, Carles el Malvat. El rei d'Anglaterra era Eduard III; però fou el seu fill, Eduard, el príncep de Gal·les —el Príncep Negre— el qui va intervenir personalment en la lluita. Quant al rei de Granada era Iússuf I (1332-1354) amb el qual va estar en lluita el Cerimoniós al començament del regnat. [També es refereix a Muhammad V i a Ismail, que s'aliaren amb Pere el Cruel contra la Corona catalanoaragonesa: M.T. FERRER i MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals. CSIC, 1988, p. 152-154 i 158-160. Abans ha fet referència als que s'havien revoltat contra ell —els unionistes aragonesos i valencians i els sards— comparats amb l'ós, «animal immune», que havia estat demonitzat a l'Edat Mitjana: ST. PÉQUIGNOT, *Un chemin de roi: Pierre IV d'Aragon dans son «Livre»*, a P. MONNET — J.-CL. SCHMITT (dir.), *Les autobiographies souveraines. Actes du colloque autobiographies souveraines (2008)*, París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 179-199, concretament p. 187, que envia a M. PASTOREAUX, *L'ours: histoire d'un déchu*, París, Seuil, 2007, p. 153-180. M.T.F.]

Les mostres oferides fins ara em permeten de fer notar que el sintagma «revisió històrica» —que és el que la coberta del llibre fa servir per referir-se a la tasca duta a terme per Ferrer— és massa humil i no acaba de fer justícia a la realitat. Al meu parer, n'és bona prova el fet que, a banda de les amplificacions de notes

preexistents, hi ha al llibre una gran abundor d'anotacions de nova trinxera, degudes enterament a la historiadora, a propòsit de passatges i aspectes del text no explanats per Soldevila al volum original. Un exemple d'aquestes addicions el trobem a la documentada n. 942 (p. 313), que discuteix el finançament de l'expedició a Sardenya de Pere el Cerimoniós (1354-1355) i anota exhaustivament amb quines quantitats van contribuir a sufragar la campanya els diferents territoris de la Corona d'Aragó:

942. [Per obtenir els recursos necessaris per a l'expedició, concebuda com una nova conquesta de l'illa, un Parlament de les ciutats i viles reials, reunit a Barcelona pel gener de 1354, concedí al rei una proferta de 100.000 llb. Mentre el rei era a Sardenya, calgué enviar-hi socors; es reuní, doncs, un nou Parlament a Barcelona els mesos de juliol i agost, que aprovà una proferta de 50.000 llb. i, encara, perquè el rei pogués tornar, calgué organitzar un nou estol i un nou Parlament es reuní a Lleida el mes de març de 1355 per aprovar una proferta de 60.000 llb., que fou modificada per un nou Parlament celebrat a Barcelona: M. SÁNCHEZ, *Corts, Parlaments y fiscalidad en Cataluña*, p. 303-308 i 312-313. *Corts, Parlaments*, ed. M. SÁNCHEZ — P. ORTÍ, p. 133-141, 143-156, 157-170 i 171-177 (textos de les profertes). A més del braç reial, també l'Església aportà recursos a l'expedició, tant l'Església catalana com la Santa Seu, a través de la dècima biennal concedida el 1354: P. BERTRAN, *Notes sobre els subsidis de l'Església catalana per a la guerra de Sardenya (1354)*, «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), p. 121-139. M. SÁNCHEZ, *Fiscalidad pontificia y finanzas reales*, p. 158-161. No hi ha constància de cap contribució de la noblesa. Mallorca hi aportà en total 1.097.647 s., que equivaldrien aproximadament a 54.482 ll., i subvencionà un cos de 400 ballesters: P. CATEURA, *La guerra de Cerdeña y las finanzas*, p. 211. Cf. També G. ENSENYAT, *Notícies entorn a la participació mallorquina*, p. 421-423. J.F. LÓPEZ BONET, *Repercusiones fiscales en Mallorca*, p. 352-533. La ciutat de València prometé 10.000 ll. (ACA, C., reg. 1399, f. 191 v. - 193 v.), però no coneixem les aportacions d'altres ciutats i viles reials valencianes: A. BEAUCHAMP, «*Que i vaçosament nos trametats la ajuda que demanada us haviem*». *L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sardaigne (1354-1355)*, a XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004*, València, Universitat de València, 2005, I, p. 435-449, que dóna també altres moltes notícies. El braç reial d'Aragó hi aportà, segons l'acord del Parlament d'Alcaniys de 1354, el servei de 600 homes a cavall pagats per quatre mesos i 5.000 cafissos de blat, i també hi ha constància d'ajuda de l'Església; hi hagué nous subsidis per al retorn del rei el 1355: M. SÁNCHEZ, *El reino de Aragón y los conflictos*, p. 491-495. M. LAFUENTE GÓMEZ, *Guerra en Ultramar. La intervención aragonesa en el dominio de Cerdeña (1354-1355)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2011, p. 55-85 i doc. 9-11, 15, 19, 24-25, etc., i també, especialment per als socors enviats el 1355: G. MELONI, *Presenza di Saragozza nella spedizione di Pietro il Cerimonioso in Sardegna (1354-1355)*,

«Medioevo. Saggi e Rassegne», 2 (1976), p. 65-76. Sobre les despeses de la flota: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Le financement des flottes royales de Catalogne au milieu du XIVe siècle (1353-1356)*, a *Les ports et la navigation en Méditerranée au Moyen Age* Actes du Colloque de Lattes, dir. Ghislaine Fabre G., Le Blevec D., Denis Menjot D., Association pour la connaissance du patrimoine en Languedoc Roussillon, 2009, p. 243-252. M.T.F.]

Hom trobarà més addicions d'aquesta mena a les n. 160-162 (p. 68-70), on es parla dels nobles catalans i aragonesos que van prendre part en la conquesta de Sardenya per Alfons el Benigne (Dalmau III de Rocabertí, Guerau de Rocabertí, Gilabert de Centelles, Ramon Berenguer de Cervelló, Ramon Alemany, etc.); 271 (p. 98), relativa a alguns dels nobles que van servir a la taula del rei durant el banquet de celebració de la seua coronació (Pere de Montcada, Gombau de Tramacet, Felip de Castre); o 785-787 (p. 234-236), que escaiteixen les identitats dels personatges citats a la crònica com a signants de l'esguard o sentència donada per Pere quant a l'estament del seu cunyat, el destronat Jaume III de Mallorca (Francesc Grony, Arnau Ombau, Bertran d'Avella, Romeu Sarovira, Ferrer de Manresa, etc.).

Ja hem vist exemples d'amplificacions i d'addicions; resta, ara, parlar de les esmenes fetes al comentari crític de Soldevila. En efecte, Ferrer corregeix de manera discreta però sempre escaient les afirmacions errònies o inexactes que trobem a les anotacions de l'historiador català. Així, quan el Cerimoniós al·ludeix a una de les operacions dutes a terme durant el setge de Càller per l'almirall Francesc Carròs, l'assalt i saqueig de Lapola, barri marítim de la localitat («lo senyor infant se'n tornà en lo setge de Càller, on fon reebut molt honradament e alegre, e trobà que el noble En Francesc Carròs, ab los hòmens de mar, havia barrejada la Lapola e la pallissada e n'havia trets vaixells que hi havia»), Soldevila (n.132, p. 62) erra en interpretar el sentit del mot «pallissada», que identifica amb un altre suburbi, i Ferrer corregeix de manera oportuna l'equivocació (sobre la pallissada del port de Càller i el seu paper durant la campanya sarda, vegeu també AGUILAR 2003: 305-315):

132. La Lapola i la Palissada eren suburbis marítims de Càller. Es parla de la palissada i es parla d'aquesta acció que esmenta la crònica en una lletra de l'infant Alfons a Bernabò d'Òria: l'almirall català havia atacat l'estol enemic en el mar «prope paliçadam de de Stainpaxe», i les galeres havien fugit i havien deixat dins la palissada disset barques [...] [Lapola i Stampace eren efectivament barris marítims, fora de la muralla del castell de Càller, però la palissada, situada en forma de semicercle davant la platja de Càller, consistia en troncs de fusta clavats al fons del mar, enllaçats amb travesses de fusta; servia per defensar els vaixells ancorats en aquest espai marítim i tenia uns passos ben guardats perquè els vaixells poguessin entrar-hi i sortir-ne: M.B. URBAN, *Cagliari aragonesa*, p. 25, 76 i 89-91 sobre la palissada, 231-246 sobre Stampace i 257-274 sobre Lapola. M.T.F.]

D'altres vegades, l'esmena de Ferrer aporta dades que Soldevila no podia conèixer (perquè han estat descobertes més modernament), extretes d'altres cròniques i documents o d'estudis ja publicats. Així, en comentar (n. 893, p. 290) el passatge de la crònica en què el rei Pere reconta les ambaixades que Venècia i Gènova li van trametre entre les darreries del 1350 i els inicis del 1351 («E, estant nós en lo dit lloc de Perpenyà, vengueren a nós missatgers del duc e comú de Venècia, los quals desitjaven molt haver confederació ab nós contra genoveses, ab los quals guerrejaven. E com lo duc e comú de Gènova sentí açò, trameteren a nós llurs missatgers»), i que desembocaren en l'establiment d'una aliança catalanoaragonesa amb la *Sereníssima* contra el comú enemic lligur, Soldevila —seguint Zurita, que s'equivoca en aquest punt— identifica Giovanni Gradenigo com a autor de la primera missatgeria veneciana. En realitat, l'encarregat de dur-la a terme fou —com indica Ferrer, remetent a un important treball de Giuseppe Meloni— Giovanni Steno:

893. [...] L'ambaixador de Venècia era Giovanni Gradenigo; el de Gènova, Bonifacio de Camogli. Més tard Gènova va enviar Cristoforo Paulo. Zurita, llib. VIII, cap. XLV. [L'ambaixador venecià no era Giovanni Gradenigo, com diu Xurita, sinó Giovanni Steno. Giovanni Gradenigo hi intervingué més tard: G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, p. 64 [...] M.T.F.]

Per descomptat, hom podrà observar raonablement que, amb totes les seues millores, aquesta nova publicació de l'edició Soldevila no supleix la necessitat d'una nova edició crítica de la crònica de Pere III; de fet, aquest punt ja és admes per Josep Massot a l'esmentada nota editorial (p. 8). Cal tenir en compte, en aquest sentit, que no som davant un text establert *ex novo* a partir de l'examen directe i sistemàtic de tots els manuscrits, sinó confegit a partir de l'edició d'Amadeu Pagès i transcrit en ortografia modernitzada, i que, d'altra banda, l'edició Pagès, ja llunyana en el temps, és actualment poc accessible i presenta, a més, un text de lectura no gaire fluida a causa de la seua particular disposició tipogràfica. No tenim, és ben cert, una edició òptima del llibre del Cerimoniós, però mentre aquesta arriba, no hi ha dubte que la que ens ocupa és, amb molta diferència, el millor i més documentat instrument per endinsar-nos en la crònica real, acompanyats per les veus sàvies i superposades en el temps de dos grans historiadors.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR (2003): Josep Antoni Aguilar «La conquesta de Sardenya i la tradició manuscrita de la Crònica de Muntaner», *Cultura Neolatina*, 63 (3-4), ps. 283-343.
- PERE III (1942): *Chronique catalane de Pierre IV d' Aragon. III de Catalogne*, editée par Amedée Pagès, Toulouse – París, Privat – Didier.